

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ МІНІСТЕРСТВА
ОСВІТИ УРСР

Чотирнадцятий рік видання

ЗМІСТ

М. О. Костенко — Інспектування уроків
мови і літератури 3

ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

Микола Стасюк — Нові осягнення й
інерція старого 10
Ф. Т. Жилко — Сучасна українська лі-
тературна мова і діалекти 20

150 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Світова слава Кобзаря 27
Л. О. Пархоменко-Тимофієва — Т. Шев-
ченко і українська музика 33
П. П. Плющ — Роздуми над мовою
«Кобзаря» 41

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

Є. М. Присовський — Урок-бесіда про
лауреатів Шевченківської премії . . . 46
О. А. Головка — Оповідання О. Гон-
чара «Соняшники» у 8 класі 51
І. І. Соболев — Розвиток усної мови
учнів на уроках літератури 56

МЕТОДИКА МОВИ

Н. М. Умрилова — Унаочнення теми
«Числівник» 61
Т. С. Слуцька — Засоби активізації ди-
тячого мислення 65

5

1964

ТРАВЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
К И Ї В

- О. І. Запорожченко, П. Т. Гаврилов,
О. С. Скорик* — Про культуру мови
вступників до педагогічних інститутів . 68

З КОРЕСПОНДЕНТСЬКОГО БЛОКНОТА

- Петро Бондар* — На оновленій землі . 73

ТРИБУНА СЛОВЕСНИКА

- Б. М. Кулик* — Професійна підготов-
ка словесників 76
В. Я. Неділько — Вчитель з універси-
тетським дипломом 78

КОНСУЛЬТАЦІЯ

ПЛЕКАЙМО РІДНУ МОВУ!

- Є. Михайликова* — Семантичні нюанси
слів 81
Відповіді читачам 84

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

- В. В. Лесик* — Галина Сидоренко. Вір-
шування в українській літературі . 86
С. П. Самійленко — М. А. Жовто-
брюх. Мова української преси . . 88

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

- В. Н. Грицан* — Етель-Ліліан Войнич
(До 100-річчя з дня народження) . 92

ХРОНІКА

- Народ вшановує поета 94
Борис Олександрович Ларін 96

Курсові роботи-реферати — пройдений етап. Реферат повинен поступитися місцем перед рецензією, наприклад, на один із розділів шкільного підручника з української мови, збірника вправ, збірника диктантів; на таблиці з граматики, орфографії, пунктуації тощо. Чимало учителів, випускників наших педагогічних інститутів, не вміють писати рецензій або натрапляють на великі труднощі при написанні їх. І це, очевидно, пояснюється тим, що цього не вчать їх в інституті. Водночас велике місце в тематиці курсових робіт повинні зайняти теми науково-дослідного характеру — аналіз мови, причому не граматичний, а граматично-стилістичний і лексико-стилістичний.

Для посилення практичної цілеспрямованості навчального процесу і поліпшення науково-методичної підготовки студентів потрібно, щоб педагогічні інститути і зв'язані з ними восьмирічні і середні школи стали справжніми борцями за передові методи викладання української мови; щоб студент міг не тільки чути на лекціях, практичних і семінарських заняттях, як саме ті чи інші теоретичні положення реалізуються на практиці, не тільки бачити зразки педагогічної майстерності і творчого підходу у викладанні української мови, а й міг би ці зразки покласти в основу своєї самостійної науково-дослідної роботи. Для цього кафедрам української мови треба скласти нову тематику курсових робіт з методики викладання мови в школі. Тематика повинна охоплювати тільки теми науково-дослідного характеру і притому такі, які передбачають вивчення і узагальнення кращого досвіду вчителів на основі вивчення його студентами під час педагогічної практики. Це дасть можливість розширити і зміцнити зв'язок інститутів з школою, навчання у вузі з життям, практичною діяльністю.

Однією з передумов активізації студентів є пробудження у них інтересу до своєї курсової роботи на обрану тему.

Якість курсової роботи буде значно вища, коли, по-перше, при розподілі тем будуть ураховуватись індивідуальні нахили й уподобання кожного студента, по-друге, коли тему курсової роботи із запропонованої кафедрою тематики студенти будуть вибирати самостійно. Тоді вони виявлять наукову допитливість, самостійність у пошуках додаткової літератури, у збиранні матеріалу для спостереження і дослідження. От чому на стаціонарному відділі Київського педагогічного інституту, де цих принципів кафедра української мови суворо дотримується при розподілі тем, курсові роботи завжди бувають значно кращі, ніж на заочному відділі, де теми розподіляються здебільшого без згоди студентів.

Тематика має відбивати практичну цілеспрямованість — зв'язок з школою, з практичною діяльністю майбутніх учителів. Це означає, що кожна тема або майже кожна тема повинна передбачати поглиблене вивчення саме тих питань української мови, які особливо будуть потрібні студентам в їхній самостійній педагогічній роботі в школі. Адже ніхто не буде заперечувати того факту, що інтерес до курсової роботи у студентів значно підвищується, коли вони бачать, що в самих темах тією чи іншою мірою відбиваються можливості застосування в майбутній шкільній практиці тих знань і навичок, що їх вони здобудуть у процесі написання курсової роботи.

Отож, говорячи про активізацію процесу навчання в педінститутах, зокрема про активізацію наукової роботи студентів, слід підкреслити, що сама тематика повинна бути, так би мовити, активною, вона має відбивати прямі, обов'язкові, доцільні вимоги — посилення зв'язку теорії з практикою, навчання з життям, з майбутньою діяльністю учителя в школі.

Б. М. КУЛИК

Вчитель з університетським дипломом

Якийсь час я працював в обласному інституті вдосконалення кваліфікації вчителів. Інколи доводилося спостерігати у відділі кадрів таку сцену. Привозять заявдувач райвно заявку — в районі бракує вчителів різних фахів і в тому числі — вчителів — і просить інспектора по кадрах:

— Ви ж тільки, будь ласка, не давайте мені випускників університету. Вони ж і в минулому році їх направляли...

Прикро було мені, теж випускникові університету, слухати ці слова. А коли починалась розмова про те, чому ж учителі з університетським дипломом небажані в школі, завідувач райвно і його колеги висловлювались досить недвозначно:

— Бо вони ще не вчителі. Не вміють працювати з дітьми. Не знають школи. Та багато хто з них і не хоче бути педагогом.

Найприкрішим було те, що ці досвідчені педагоги й керівники мали рацію, хоч, може, дещо й згущали барви. Та мені й самому доводилось спостерігати сумні картини перших кроків на освітянській ниві випускників університету, коли вони мали, м'яко кажучи, дуже туманне уявлення про підготовку до уроку, про форми і методи пояснення матеріалу, не були озброєні вмінням виразно читати й аналізувати художній твір.

Це траплялось тому, що, маючи добру філологічну підготовку, студенти університету не мали такої ж підготовки педагогічної. І це дуже шкодило (та й шкодить) їм у роботі.

Звичайно, не слід думати, що випускники університету не можуть стати і не стають справжніми вчителями, майстрами своєї справи. Можна назвати імена словесників, колишніх студентів університету, які за короткий час оволоділи складним умінням викладати мову та літературу в школі, завоювали любов учнів, домоглися чудових наслідків у роботі.

Треба сказати, що останнім часом підготовка словесників у Київському університеті помітно поліпшилась. Цьому сприяло зміцнення зв'язків із школою, зокрема посилення уваги до педпрактики, збільшення часу на вивчення методики викладання мови та літератури і, особливо, посилення психологічної підготовки студентів до майбутньої роботи в школі.

Не секрет, що частина студентів університету зверхньо ставиться до фаху педагога. Показати романтику роботи вчителя, її значення, викликати смак до педагогічної праці, дати студентам потрібну методичну підготовку й навички практичної роботи — таке першорядне завдання університету. Щоб успішно його розв'язувати, здійснюється чимало заходів: провадяться зустрічі студентів-філологів з кращими вчителями української мови та літератури, найдосвідченіші словесники читають окремі лекції з курсу методики літератури. Так, учитель Яготинської середньої школи № 3 (Київщина) О. С. Непорожній виступив з лекцією про методику проведення позакласної роботи з літератури, В. Я. Андрущенко (Київська середня школа № 21) — про методику проведення письмових робіт з літератури. З лекціями виступили також відомі педагоги К. О. Ходосов (середня школа № 2 м. Хорола на Полтавщині), Н. Д. Коваленко (середня школа № 117 м. Києва) та ін.

Велику користь майбутнім учителям дають дипломні роботи з методики викладання літератури. Розробка цікавих тем сприяє виробленню в студентів навичок наукової роботи, прищеплює смак до самостійних досліджень і готує до практичної діяльності. Такі дипломні (та й курсові) роботи, які обов'язково вимагають самостійної розробки теми, звичайно, корисніші (хоч і важчі) за компілятивні.

Часом доводиться чути заперечення: як, мовляв, можуть студенти писати на теми викладання літератури в школі, адже вони ще не вчителі, не працювали з учнями, не мають досвіду... З таким самим успіхом можна заперечити й писання дипломних робіт на суто філологічні теми: адже вони, студенти, ще не філологи, не мають досвіду наукової роботи тощо. Та, крім того, є ж студенти (особливо багато їх серед заочників), які і в школі працювали, і досвід мають...

Я цілком згоден з авторами статті «Словесник формується у вузі» щодо настійної потреби збільшення кількості годин на викладання методики мови та літератури у вузі. В університеті з 1932 годин, відведених на вивчення предметів мовно-літературного циклу (тільки по кафедрах української мови та історії української літератури і теорії літератури), методикам викладання мови та літератури в школі належить лише 108 годин — трохи більше 5%. А це ж ті предмети, які студента мають зробити вчителем літератури... Не сприяє поглибленому вивченню методик і те, що з цих дисциплін студенти складають в університеті залік, а не екзамен, як у педагогічних вузах.

Хоч як це дивно, але в університеті студенти не слухають жодного спецкурсу з методики викладання мови чи літератури, а також із педагогіки, немає й спецсеми-

нарів на методично-педагогічні теми, не пишуть студенти й курсових робіт, пов'язаних з викладанням мови та літератури в школі.

Багато випускників університету зовсім не володіє мистецтвом виразного читання. Та й звідки? Адже курсу виразного читання не передбачено.

Вкрай незадовільно забезпечені студенти методичною літературою. Не вистачає не те що спеціальних методичних посібників з мови та літератури, а навіть підручників та програм для середньої школи. Студенти не можуть практично ознайомитися з використанням різних звуко-технічних засобів унаочнення уроків (діафільмів, грамзапису, навчального кіно тощо).

В університетах вчиться багато заочників та вечірників. Частина з них працює в школі — здебільшого в молодших або 5—8 класах. Вони, як і студенти стаціонару, слухають відповідні курси, проходять активну педагогічну практику — здебільшого за місцем проживання, часто в тих школах, де вони працюють. Але чи досить цього? На мою думку, — ні. Щоб бути повністю підготовленим до роботи в школі, заочникам потрібно також пройти стажувальну практику — і до того ж у міських школах. На цьому наголошуємо тому, що міські школи краще обладнані, мають можливість використовувати ті переваги, які дає місто: відвідування театрів, різноманітних виставок, проведення уроків у музеях тощо.

Щодо практики для студентів стаціонару, то вона, на нашу думку, організована правильно. Стажувальна практика має суто навчальний характер. Протягом півроку практиканти ведуть уроки з мови та літератури в одному з 5—8 класів та в одному старшому класі (що становить 7—9 годин на тиждень) і виконують обов'язки класного керівника. Таке навантаження дає змогу практикантові добре готуватись до уроків, працювати над собою.

Та зв'язки університету з школою не можуть обмежуватись самою лінійною практикою. Вони повинні бути значно міцнішими і мати постійний характер. Треба, щоб у кожного факультету були свої базові школи з тим, щоб після теоретичного опрацювання певного матеріалу студенти могли побачити, який вигляд має ця тема на практиці. Ознайомившись, наприклад, із методами викладання літератури, студенти побачать уроки, проведені цими методами, і тоді абстрактні поняття бесіди, лекції повняться вагомим життєвим змістом.

Студенти могли б провадити в базових школах певну постійну роботу — виклад, керувати літературними гуртками, допомагати класним керівникам або виконувати якийсь певний аспект роботи школи для використання зібраних матеріалів у дидактичних, курсових роботах.

Нарешті, говорячи про підготовку словесника у вузі, не можна не згадати й про одне. Загальновідомо, що естетичне виховання учнів здійснюється насамперед на уроках літератури. І для організації позакласної роботи, і для ефективної роботи над літературним твором словесникові треба бути широко ерудованою в галузі мистецтва людиною. Він повинен мати хороший художній смак, розумітись на всіх видах мистецтва. Без цього вчитель не зможе забезпечити високого рівня викладання літератури.

Тим часом випускник університету — та й педагогічного інституту — здебільшого везе з собою тільки той вантаж, який придбав самотужки. Щоправда, в університеті читається курс естетики, і він дає майбутнім учителям велику користь. Але для належного озброєння педагога цього надто мало. Філологам потрібно читати бодай якийсь курс історії мистецтв, який включав би найголовніші систематизовані відомості про розвиток живопису, музики, кіномистецтва.

Для цього при старанному перегляді навчальних планів, безумовно, можна знайти потрібних 150—200 годин (маємо на увазі — для курсів виразного читання, історії мистецтв та методики викладання мови й літератури).

Вважаю думку авторів статті «Словесник формується у вузі» про те, що студенти мають набути практичних знань і умінь аналізувати літературний творчий процес вивчення предметів філологічного циклу, безумовно правильною. І в історії літератури творам, що вивчаються в середній школі, повинна бути приділена найсерйозніша увага.